

ATATÜRK VE DIŞ POLİTİKA

Prof. Dr. MEHMET GÖNLÜBOL

Atatürk, bir çok konularda olduğu gibi, izlemiş olduğu dış politikada da örnek bir davranış biçimi göstermiştir. Millî Mücadele sırasında savaşı diplomasi ile birlikte yürüterek ülkeye ve halka en az zarar vererek hedeflerine ulaşmaya çalışmıştır. Millî Mücadeleyi izleyen yıllarda ise içeride ve dışarıda izlediği akılcı politikasıyla, ülkede ve dünyada barışın kurulmasına ve sürdürülmesine özel bir özen göstermiş ve bu yolda büyük başarılar elde etmiştir.

Millî Mücadele dönemi, doğası gereği, barış dönemine göre kimi özellikler göstermekteydi. Burada amaç, yeni ulusal sınırların tespiti, bu sınırlar içinde "tam bağımsız" bir devletin kurulması ve yeni dünyaya kabul ettirilmesi idi. Bu yapılırken, Mustafa Kemal'in özenle üzerinde durduğu husus, ulaşılmak istenen bu hedeflere en az zararlar varılabilmesini sağlamaktı. Millî Mücadele sonrası dönemin dış politikadaki ana teması ise barışın korunmasıydı. İç barışı sağlayacak önlemlere ancak dış barışın sürdürülmesiyle ulaşılabilecekti.

Bu hususu böylece belirttikten sonra, şimdi aşağıda Mustafa Kemal Atatürk'ün Millî Mücadele sırasında ve ondan sonraki dönemde izlediği dış politikanın amaç ve ilkeleri üzerinde biraz daha ayrıntılı olarak durmaya çalışalım.

Mustafa Kemal'in önemli bir özelliği, ne istediğini ve nerede duracağını bilmesi idi. Bu vasıflar, özellikle Millî Mücadele sırasında önem taşıyordu. Mustafa Kemal "millî" bir devlet kurmak istiyordu. Osmanlı Devleti, çok milletli bir imparatorluktu. Ondokuzuncu yüzyılda başlayarak, yirminci yüzyılda devam eden bir süreç sonunda dünyadaki tüm imparatorluklar parçalanmaya başlamışlar, bunların yerine ulusal devletler kurulmuştu. Gerçekten, Ondokuzuncu yüzyılın en önemli özelliklerinden birisi, milliyetçilik akımının giderek yaygınlaşması ve imparatorlukların dağılarak ulusal devletlerin kurulmasıydı. Bu süreç bugüne değin devam etmiş, imparatorlukların en sonuncusu olan "Sovyet İmparatorluğu" bile tüm direnmelere rağmen dağılmaktan kurtulamamıştır.

Bunu görmek ve kabullenmek kolay değildi. Ama, bundan da zor olanı bunu tüm çevreye kabul ettirmektir. Nitekim, yakın çevre ile mücadele etmek, işgalcilerle mücadele etmekten daha zor olmuştur. Birçok kimse için kutsal toprakları ya da “Turan”ı kurtarmak, Türk unsurunun büyük çoğunlukta bulunduğu özvatını kurtarmaktan daha önemli idi. Bu yüzden Misak-ı Milli’de dahi Türk unsurundan söz edilmeden, “Osmanlı-İslâm” çoğunluğun bulunduğu yerde yeni bir devletin kurulmasından bahsedilmiştir.

Mustafa Kemal Millî Mücadeleye böylesine gerçekçi bir yaklaşımla girişmiştir. Mustafa Kemal yerine başkası olsaydı, zamanın koşulları içinde maceracı olmak, İmparatorluğun eski ve kaybedilmiş toprakları peşinde koşmak isten bile değildi.

Millî Mücadele sırasında izlenen dış politikanın başka bir gerçekçi yönü de, düşmanlarımızın düşmanlarıyla işbirliği yapmak ve düşmanlarımızı savaşa varmayan yollardan, diplomatik yöntemlerle bertaraf etmeye çalışmaktır. Mustafa Kemal, kendisinden çok farklı bir dünya görüşü ve devlet anlayışına sahip bir kimseye, zamanın Sovyet önderi Lenin’e, ortak düşmana karşı işbirliği önerisinde bulunmuş ve bu konuda başarıya ulaşmıştı. Böyle bir öneride bulunabilmek ancak dünya koşullarının çok iyi bilinmesi halinde mümkün olabilirdi.

Aynı biçimde, Mustafa Kemal milli bir devlet kurma hedefini olanak ölçüsünde kan dökülmeden, diplomasi yollarını kullanarak gerçekleştirmeye çalışmıştır. Millî Mücadele hareketinin daha başlarında Birinci Dünya Savaşı’ndan galip çıkan ve Osmanlı Devleti’ni parçalayan ülkelerle, Türk ülkesini terk etmelerini sağlayacak başarılı görüşmeler yapmıştı. Millî Mücadele sırasında sadece Yunanlılarla savaşılması, diğer işgalcilerin büyük ölçüde savaşılmadan bertaraf edilmesi bu sayede mümkün olabilmektedir. Mustafa Kemal’in diplomasi alanında gösterdiği başarı Lozan Antlaşması ile yeni bir boyut kazanmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nda yenilgiye uğranılmasına rağmen, Lozan’da eşitler arasında bir barış yapılmıştı. Bunun en açık belirtilerinden biri, öteki mağlup devletlerle yapılan barış anlaşmalarına Milletler Cemiyeti Misakı’nın metni ilk yirmi altı madde olarak konulduğu halde, Lozan Antlaşması’na Misak metni konulmamıştır. Milletler Cemiyeti Örgütü, hiç olmazsa başlangıçta, mağluplara kabul ettirilen barış koşullarının, yani statükonun korunması için bir mekanizma olarak düşünülmüştü. Türkiye’ye “empoze edilen” bir barış söz konusu olmadığından, Misak metninin Lozan Barış Antlaşması’na konulması gereği kalmamıştı.

Lozan Barış Anlaşması'ndan 1938 yılında Atatürk'ün ölümüne değin geçen süre içinde izlenen dış politikada temel amaç, önce yeni Türk devletinin dışarıda tanınmasını sağlamak, sonra da eski düşman devletlerle Lozan'dan arta kalan sorunları halletmek ve bunlarla normal ilişkiler kurmak idi. Yeni Türk devletinin eski düşman devletler tarafından kabul edilmesi ve tanınması kolay olmamıştı. Bu devletler Türkiye'ye karşı eski tutumlarını sürdürmekte ısrarlı olmuşlardı. O kadar ki, bir çokları imparatorluk döneminde İstanbul'da bulunan elçiliklerini, devletin yeni başkentine, Ankara'ya taşımak dahi istememişlerdi. Eski Osmanlı borçlarının ödenmesi, ahâlî mübadelesi ve Musul meselesi halledilmesi önemli sorunlar ortaya çıkarmıştı. Özellikle Musul meselesi, yeni devletin iç işlerine karışmak için bir vesile sayılmaya çalışılmıştı. Nihayet, 1926 yılında, İngiltere'nin etkisi altında bulunan Milletler Cemiyeti, Osmanlı devletinin bu eski yöresinin, İngiltere'nin mandası altındaki Irak'a bırakılmasına hükmetmiştir.

1930 yılına gelindiğinde Türkiye, Lozan'dan arta kalan tüm sorunlarını halletmiş ve hemen tüm ülkelerle normal, hatta dostane ilişkiler içine girmiş bulunuyordu. 1928 yılında imzalanan Kellog-Briand Paktı'na taraf olmuş, 1930 yılında akdedilen Cenevre Sözleşmesi'ni imzalamış ve tasdik etmişti. Savaşları uluslararası ilişkilerin bir aracı olmaktan çıkararak birinci sözleşme, yeni Türkiye Devletinin taraf olduğu ilk uluslararası çok-tarafli sözleşme idi. Devletlerin hukuki nitelikteki uluslararası sorunlarının yargı yoluyla çözülmesini öngören ikincisi ise, hala yürürlükte bulunan, kendi türündeki en önemli sözleşmelerden birini oluşturmaktadır. Yine 1930 yılında Yunanistan Başbakanı Venizelos'un Türkiye'yi ziyaret etmesi ile başlayan Türk-Yunan diyalogu ise, Millî Mücadelemiz sırasındaki en büyük düşmanımızla hiç bir önemli sorunumuz kalmadığını, artık komşularımız ve Batı dünyası ile normal, hatta dostane ilişkiler içine girebileceğimizin açık bir ifadesi oluyordu.

1930'lu yıllar, Avrupa sahnesinde savaş rüzgarlarının yeniden esmeye başladığı zamana rastlamaktadır. İçeride büyük ve köklü inkılâp atılımlarına girişmiş bulunan Türkiye, bunu gerçekleştirmek için dışarıdaki bu gelişmeleri yakından izlemeyi ihmal etmemiştir. İzlemekte olduğu barışçı ve irredanist olmayan politika, Balkanlarda ve Orta Doğu'da, eski Osmanlı ülkeleri üzerinde kurulmuş olan yeni bağımsız devletlerle iyi ilişkiler kurmasını kolaylaştırmıştı. 1934 yılında Balkan devletleri, 1937 yılında da Orta Doğu devletleriyle imzaladığı Balkan ve Sadabad Paktları, bir yandan

bu devletlere karşı izlenen barışçı dış politikayı kanıtlarken, öte yanda Avrupa'daki yeni oluşumlara karşı bölgeyi korumak için birer kalkan görevi görmeyi amaçlıyordu. Atatürk Türkiye'sinin izlediği bu "yurtta sulh, cihanda sulh" politikası, ülkeyi İkinci Cihan Savaşı dışında tutan düşüncenin de esasını oluşturmuştu. Atatürk 1938 yılında öldüğünde, Türkiye Cumhuriyeti tüm dünyada saygınlığı olan, modern bir devlet konumundaydı.